

ԲԵԹՂԵՅԷՍԻ ԱՍՏՂՆ

— 3 * —

Բաւական ժամանակէ ի վեր եւրոպական և ամերիկեան թերթերն իրենց երկայն խօսակցութեան նիւթ ըրած են այս զարմանալի և միանգամայն հետաքրքրական խնդիրս. այս ինքն է՝ քիչ ժամանակէն պիտի տեսնուի այն աւանդական աստղն, որ առաջնորդեց արեւից մոգերուն։ Շատերուն կարծեաց համամատ այդ աստղը նոյն է 1574ին կասսիոպէի համաստեղութեան մէջ յանկարծակի երևցածին հետ, նոյնպէս նաև 1264 և 945ին, և երեք շրջան ևս դէպ ի յետս երթալով՝ Քրիստոսի թուականին։

Յիբաւի, եթէ այս ենթադրութիւնս ունենայր հիմունք մը, այն ժամանակ պէտք ենք սպասել վայրկեանէ ի վայրկեան՝ որ վերստին տեսնենք իրապէս այդ հոչակաւոր աստղն, այս ինքն է՝ տեսնել երկնից կամարին վերայ նոր երկնաւոր մարմին մը, որ բոլորովին ուրիշներէն զանազանուի, և նոյն իսկ անտարբեր մարդիկ անգամ տեսնեն զայն, ըստ որում զօրն ողջոյն տեսանելի պիտի լինի։

Այս խնդրոյս նկատմամբ ամենէն աւելի ծանօթ աստեղագէտներն արդէն բիւրաւոր հարցմանց մէջ կը տատանին. այժմ այս աստեղ պատմութիւնը ստուգիւ ամենուն համար հետաքրքրական դարձած է, թէ բնական գիտութեան տեսակէտով և թէ տիեզերական պատմութեան, ուստի կ'արժէ գոնեաւ փոքր ինչ ասով զբաղիլ, բայց սկսելէն առաջ պէտք է ծանօթութիւն տալ մեր ընթերցողաց 1572 թուականին երևցած աստեղ վերայ։

Դեռ ևս շատ ամիս չէր անցած Բարթոլոմեան հոչակաւոր գիշերուան վերայ, երբ համբէն Շւերպէի վերայ հոգեվարքն կը տիրէր, և ամեն կողմէն չարագուշակ մարգարէներ կ'ենէին՝ և կը քարոզէին թէ երկնից վերայ նշմարուած երևոյթներն, Քրիստոսի գալուստն, աշխարհիս կատարածն և ընդհանրական դատաստանն կը գուշակեն։

Տիւքո-Բրահէ (Tycho-Brahe) նոյն ժամանակի հոչակաւոր աստեղագէտն դեռ ևս ի Շւվալ՝ Հերիցվալտի (Schwabl a Herritzwaldt) հին վանքին մէջ կը գտուէր՝ ի սահմանս Դանի մարկայի, և ճիշտ 1572 թուականին նոյեմբեր ամսոյն 11ին դիտեց կասսիոպէի համաստեղութեան մէջ մի նոր աստղ՝ արտաքոյ կարգի պայծառութեամբ։

Այս գիտողութենէն երկու օր առաջ, արդէն իսկ լուսնիոյ մէջ կողմնելիս Գեմմա դիտած էր այդ աստղը, և զոր նոր Արուսեակ անուամբ կնքած էր։ Այն անձինքն որոց տեսանելիքն զօրաւոր էր՝ նոյն իսկ օրուան մէջ կրնային նշմարել զայն, իսկ ոմանք նաև կէս օրուան ժամանակ պարզ և յստակ օգով. գիշեր ժամանակ լոյսն կը ցոլանար թափանցելով ըստ բաւականին խիտ ամպոց խաւեր։

Այս նոր աստղն որ երկնից կամարին վերայ միշտ մի և նոյն կէտին վերայ կեցած էր. և որ ամենևին վերաբերութիւն չունէր ուրիշ ու և է գիտաւորի հետ, սկսաւ կորսւնցնել իւր պայծառութիւնն նոյն տարւոյն դեկտեմբեր ամսոյն մէջ, և այնուհետև

այլ ևս քան զլուսնթագ փոքր կը տեսնուէր։ Փետրուար և մարտ ամսոց մէջ 1573ին՝ առաջին կարգի աստղի մի պայծառութիւնն ստացաւ, բայց այս լուսաւորութիւնն ևս օր ըստ օրէ երթալով կը նուազէր, և 1594ին փետրուար ամսոյն մէջ հազիւ և կամ դժուարաւ կարելի էր որոշել պարզ աչքով, (որովհետեւ նոյն ժամանակ գեռ գիտակն գտնուած չէր), և հետեւեալ ամսոյն բոլորովին աներեւութացեր էր առանց ամենեկին հետք անգամ թողլու, 17 ամիս տեսանելի ըլլալէն յետոյ. այլ ևս այնուհետեւ չտեսնուեցաւ։

Եթէ նոյն ժամանակ պատահած ըլլար գիտակի գիւտն, և լուսապատկերի տարրաբաշխութեան դրութիւնն գործածած ըլլային, այն ատեն աստեղագէտք պիտի կարենային երկար միջոց նշմարել այդ աստեղ ընթացքը մինչև իւր ամիլիոման կէտն, և բաց պատի այն աստիճան պիտի հասնէին՝ որ պիտի կարենային նաև որոշել՝ թէ ինչ նիւթերէ բաղկացած էր այդ աստեղն, սակայն Գալիլէոս եղաւ որ 1610ին ուզողեց առաջին գիտական դէպ ի վեր յերկինս և գտաւ Լուսնթագի արբանեակները։ Տիւրքոյ Բրահէ այնպիսի ճշդութեամբ որոշեց այդ աստեղ երկնից վերայ ունեցած դիրքը, որ գիտակի գիւտէն ի վեր այդ դիրքը յաճախ հետադառութեանց և միանգամայն մեծ մտադրութեան նիւթ եղած էր չատերուն, որոնք կը գիտէին միշտ, թէ արգեօք դոնէ փոքրիկ աստեղ մի կրնան գտնել, իբրև մնացորդ 1572 թուականին երեցածին։

Այս հրաշալի աստղա կասսիոպէի համաստեղութեան կը պատկանի, ինչպէս որ Բայեր (Bayer) 1603, երևելի իրաւագէտ և աստեղագետն, իւր երկնային աստղաքին վերայ կասսիոպէի խմբին մէջ դասած է, ինքն եղաւ ևս

առջինն՝ որ աստղերն յունական տառերով նշանակեց, և աներեւութացած աստեղ տեղն արդէն β տառով նշանակած էր։ Այս β տառին մերձաւոր կէտին վերայ, այսինքն է՝ նուազ քան զմէկ մանրերկրորդ աստիճանի՝ դ'Արրեստ (d'Arrest) 1865ին կարմրափայլ աստղ մի գտաւ, որոյ մեծութիւնն էր մետասաներորդ կարգի. եթէ իւր հեռաւորութեան տարբերութիւնն ի նշկատի առնուի, կարելի է ըսել որ երկու կէտերն զուգընթաց են միմեանց, որովհետեւ մի մանրերկրորդ աստիճանի տարբերութիւնն ոչ ինչ ըլլալով՝ կարելի չէ պարզ աչքով զանազանել. և սակայն թէ Բրահէ և թէ Բայեր իրենց գնալութիւնները առանց գիտակաց ըրին, դ'Արրեստի աստղն վերստին գիտուեցաւ 1873ին ի Լիւննէ և ի Պլումբրէ սրունք տեսակ մի ճառաւ կը նշմարէին անոր վրայ, թեպէտ այսպիսի տարիներ անցներու, խիստ հետաքրքրական պիտի ըլլայ քննելն զայն լաւ կերպով, վառն զի շատ հեռաւորաւ է՝ որ 1572ին մնացորդն ըլլայ, սակայն կը մնայ իմանալ, թէ ինչ կապ կայ այս և այն աստեղ մէջ, որ ըստ Աւետարանին՝ իբրև առաջնորդ ծառայեց մոգերուն՝ արեւըքն դէպ ի Բեթզեհէմ։

Տիւրքոյ-Բրահէ այս աստեղ վրայք բանասիրութիւն մի հրատարակեց, որ կը բաղկանայ 478 երեսներէ, և որուն խորագիրն է՝ Progymnasmata seu nova stella. յորում մէջ կը բերուի նիպրիանոս Լէովիտիոս (Lovvitz կամ Leovitius). ասոր ըսածին նայելով՝ 1264 թուականին երկնից նոյն կէտին վերայ տեսնուած պէտք է ըլլայ գեղեցիկ և լուսաճաճանչ աստղ մի կասսիոպէի համաստեղութեան մօտ, Բայց Լիւնն ցըցուց որ Լէովիտիոսի բանասիրութիւնն հրապարակ եկաւ 1573ին և որոյ խորագիրն է՝

Քննադատելու և որ առաջին վերայ, և ուրուն ռճն զուտ աստղաբանական է, ճիշդ և բարձր է Լեովիտիոսի խօսքերն այս աստղի նկատմամբ վկայութիւն կը բերէ գրեթէ բառ առ բառ. Լեովիտիոս բաց յայլոց կը խօսի նաև աստղի մի վերայ որ 945 թուականին երեցած ըլլայ Ոթոն Ա կայսեր ժաւանակ երբ կ'ըսէ այն աստղի համար, թէ « չունէր գէս և ոչ յատուկ շարժում »: Այժմ ծանօթ է ամենուն այն երկու մեծ և գեղեցիկ գիսաւորներն՝ որք երեցեր են, մին 945 և միւսն 1264ին. և մասնաւորապէս յետինս այնչափ պայծառ էր որ ի բաղդատութեան դրին 1556 թուականին երեցածին հետ և այնուհետեւ կը սպասէին որ 1848 վերստին տեսնեն, (այս տարին կարողու ե թաղաւորին հրաժարմամբն անուանի եղած է), ուստի այն խօսքերով որ կ'ըսէ Լեովիտիոս, թէ « չունէր գէս և ոչ յատուկ շարժում »: մեղի կ'ուզէ իմացնել թէ այդ երեցածը ստորգ գիսաւոր չէր, սակայն կարելի է թէ նոյն տարւոյն մէջ երեցած ըլլան թէ գիսաւոր և թէ հաստատուն. բայց ցաւալին այն է որ նկատմամբ 945 և 1264ին երեցած աստղաց՝ Բոհեմիացի աստղագիտին բերած վկայութիւնէ զառ ուրիշ ո՛ր է վկայութիւն չունինք. պատմագիրներէն մէկն այլ չի յիշատակէր, և նոյն իսկ ճննաց ժամանակագրութեանց մէջ՝ ուր մեծ խնամքով և ըզգուշութեամբ արձանագրուած են երկնից վրայ երեցած երեղթներն՝ ակնարկութիւն մի անգամ չենք գտնէր: Լեովիտիոսի ըսածն անհիմն չէ, և կարելի է այդ բանին վերայ հիմնաւ հետեցնել, թէ 1572 թուականի երեցած աստղը պարբերական ըլլալով, պէտք է որ վերստին ընէ իւր շրջանն. եթէ փորձով երեք անգամ նմարուած ըլլար երկնից նոյն կէտին վերայ աստղային նոյն պայծառութիւնն, այն աստի մարթ էր հետեցնել թէ նոյն

կէտին վերայ հաստատուն աստղ մի կը գտուի փոփոխական լուսով, որ է ըսել՝ պարբերաբար լոյսն կ'աճի և կը նուազի, այս երեղթներու համար հարկաւոր օրինակներ կան. Այսպէս ուրեմն խելքի դէմ չէ կարծելն թէ այս աստղը մեր դարու վերջերը վերստին տեսանելի պիտի ըլլայ. սակայն տարակուսական կրնայ համարուիլ երկու պատճառով, նախ՝ որ դեռ ևս չէ ստուգուած, թէ այդ աստղն առաջին անգամ 1572ին տեսնուած է. երկրորդ՝ եթէ այնպէս ևս ըլլար, այդպէս չհետեւի որ բացարձակապէս այդ աստղն որոշեալ շրջաններու մէջ պիտի տեսնուի:

* *

Դալով Բեթղեհեմի աստղ՝ հինգ ենթադրութիւն կարելի է ընել. — ա. որք առեւտարանական ստորգ պատմութեան կ'իշխեն հակառակիլ, նա թաղերով թէ ամենին գոյութիւն չունենայ և սոսկ արեւելեան առասպել ըլլան այս պատմութիւններն. — բ. մեզերուն երեցած աստղն արուսեակն ըլլայ իւր բարձրագոյն պայծառութեան միջոց. — գ. գուցէ փոփոխական լուսով աստղ մ'է 1572ին տեսնուածին նման. — դ. կամ թէ այս երեղթներս յառաջ եկած ըլլան մութ լորակաց լծակցութենէն. — ե. և կամ թէ այդ երեցածը գիսաւոր մի ըլլայ:

Այս հինգ ենթադրութեանց ամենէն հաւանական երկրորդն է. Թիւրաի եթէ փոփոխական լուսով աստղ ըլլար՝ Պոդոմէնս և Մատուանլին (Matuan-lin) պէտք էին յիշած ըլլալ զայն: Չորրորդ ենթադրութիւնն ըրած է 1826ին գերմանացի լեզուագէտ Իդել (Ideler) որուն հաւանած է նաև Ենկէ (Encke) 1831: Արդ Քրիստոսէ առաջ երրորդ տարւոյն մէջ արգէն տեսնուած են, մայիս 29ին, սեպտեմբեր 3ին և դեկտեմբեր 5ին լծակցութեամբ միջորակաց՝ լուսնի թաղի, հրատի և

երևակի, բայց և ոչ մէկն այս միութեան իրարու մտեցած են գոնէ աստիճան մի, ուստի գիտնականներն կարճատես պէտք էին ըլլալ որ փոխանակ 2 և 3 միութեան տեսնելու մէկ միայն տեսած են. դարձեալ այդ աստեղ գիտաւոր ըլլալուն և ոչ իսկ հաւատք պէտք է ընծայել, որովհետեւ արդէն իսկ նոյն ժամանակ խիստ լաւ կրնային զանազանել գիտաւորն աստեղէն, և ոչ այլ ծանօթութիւն մ'ունինք, թէ նոյն ժամանակներ տեսնուած ըլլալ գիտաւոր:

Արդ այս ամենն իմանալէն ետև՝ պատճառ մի չունինք սպասելու որ վերստին տեսնենք Բեթղեհեմի աստղն այս դարու վերջը. վասնզի եթէ ստու-

գիւ աստղ մի տեսնուի, քսաներորդ անգամ պիտի ըլլայ որ այս բանս պատահի, և սոսկ աստեղագիտաց համար հետաքննական պիտի ըլլայ. այսպիսի պարագայի՝ մէջ պիտի սահմանուի՝ ինչպէս եղած է 1766 հիւսիսային շրջանակին վերայ տեսնուած աստեղ համար, և կամ 1885 Անդրոմեդէս միգամած աստեղ մէջ, վասն զի այդ տեղէն բաւական հեռու պատահած է մեծ հրդեհէն՝ որոյ ճարակն գլխաւորապէս ջրածինն եղած է, և որուն բոցն ահագին հեռաւորութեան պատճառաւ մեզի շատ ուշ տեսանելի եղաւ և գրեթէ քիչ ժամանակ յետոյ արդէն կրակն անցեր էր:

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

ՅԻՇԱՍԱԿԱՐԱՆ ՄԻ ՌԻՐԲԵՆՈՅԻ՝ ՄԷՋ Ի ՅԻՇԱՍԱԿԱՐԱՐԻՉ ՌԱՓԱՅՆԼԻ. — Տասնութինգ տարիներէ ի վեր Ուրբինոյի քաղաքատեսչութիւնն (municipio) մտադիր էր յիշատակարան մի կառուցանել Ուրբինոյի մէջ ի յիշատակ իւր անմահ հանուն նկարչին Ռափայելի, որ և պիտի շինուէր նոյն քաղաքատեսչութեան դրամով և միանգամայն տէրութեան և հասարակութեան ձեռնտուութեամբ: Յիշատակարանիս նախատիպն պատրաստուելով՝ իմացուեցաւ որ շինութեան համար կարելորդ է ութսուն

հազար փունկ. ուստի և հետամուտ եղան գումարիս հաւաքման: Արուեստագիտաց համամրցութեան առաջարկուելով ուրուագիծն և անոր շինութիւնը, յաղթող եղաւ Լուիգի Բեյլի անուն Տորինեցի քանդակագործն, որոյ արդէն ծանօթ է ճարտարութիւնն իւր շինած յիշատակարանով մի ի յիշատակ Մ'ենտանայի պատերազմին մէջ ընկողներուն, որ կը դառնի ի Միլան, Ուսուցիչն Բեյլի այն ինչ յանձնարարութիւնն ընդունած՝ սկսաւ իսկոյն արագութեամբ աշխատիլ, և այժմ յիշատակարանն աւարտած է: Մարմարիոն քարերն արդէն շինուած պատրաստ են, նոյնպէս նաեւ բոլոր արձաններն և որմախորշերու (nicchia) ութ շքադրամքն (medaglione) և խոյակներն ձուլուած, միայն կը սպասուի ճարտարապետական մասի գործադրու-

1 Միլան իտալոյ քաղաքներէն մին է Ուրբինոյ. արքեպիսկոպոսանիստ, ունի հնամբան և զգրոց մի ազնուականաց. այլ եթէ ասոնցմէ աւելի պարծանք մ'այլ ունի, այն է՝ զի 1483 Թուականին ընծայած է համբոյն իտալոյ գեղագոյն նկարիչն Ռափայէլ: